
Ocene in poročila

Milica Kacin-Wohinz: *Prvi antifašizem v Evropi, Primorska 1925-1935*, Založba Lipa, Koper 1990, 531 str.

Dr. Milica Kacin-Wohinz je svoje raziskovalno delo posvetila zgodovini primorskih Slovencev med vojnama. S številnimi članki in razpravami ter s pogostimi nastopi na domačih in mednarodnih kongresih je bistveno prispevala k vedenju o usodi tistega dela slovenskega naroda, ki je bil po propadu habsburške monarhije priključen k Italiji in je v naslednjih dveh desetletjih doživljal travmo načrtnega raznarodovanja. Bila je to nova bivanjska situacija v izkušnji našega narodnostnega osebka, saj je bila osnova zanjo ne samo tuja oblast, temveč tudi totalitarna ideologija, ki je vpregla v svoj voz napadalni nacionalizem tržaških iredentistov. Usoda Slovencev pod fašistično Italijo ni bila sama po sebi nekaj izjemnega, saj so se po letu 1918 v podobnih razmerah znašle tudi druge manjšine znotraj in zunaj italijanskih meja. Vztrajnemu in požrtvovalnemu delu dr. Kacin-Wohinčeve pa se moramo zahvaliti, da je prav zgodovina naše etnične skupnosti pod Italijo med najbolj raziskanimi in dokumentiranimi. V tem smislu njeno delo presega nacionalne okvire in se vključuje kot pomemben in originalen prispevek v historiografijo fašizma in še širše v preučevanje odnosov med večino in manjšino v pogojih totalitarizma.

Dr. Kacin-Wohinčeva je zasnovala svoj opus na poglobljeni obdelavi primarnega gradiva, in to predvsem v rimskih arhivih, kjer je v letih požrtvovalnega, zavzetega in iznajdljivega dela pregledala vso dostopno dokumentacijo, ki je v zvezi z zgodovino primorskih Slovencev v obdobju med vojnama. Rezultate svojih raziskav je strnila do sedaj v celo vrsto znanstvenih razprav in referatov ter v tri obsežne monografije, od katerih prva govori o primorskih Slovencih pod italijansko zasedbo v letih 1918-1921, druga o njihovem narodnoobrambnem gibanju v letih 1921-1928, tretja, pravkar objavljena, pa o prvem antifašizmu v Evropi (Primorska 1925-1935).

V zadnji študij je avtorica prikazala tisto obdobje primorske kalvarije, ki ga je znamenovalo zmagoslavje fašizma (gre za čas, ko so široke ljudske množice v Italiji pritrjevale Mussolinijevemu režimu in ko so ga tudi v zahodnih političnih krogih visoko cenili). To obdobje pa je pogojevalo tudi zaostrovanje odnosov na relaciji Rim-Belgrad, stopnjevanje fašističnega pritiska na »slovenske drugorodce« in njihova odločitve, da se kljub neenakemu odnosu sil postavijo tlačitelju po robu z vsemi sredstvi, če je treba tudi z orožjem. Izredno zapleteno problematiko omenjenega trenutka je znala dr. Kacin-Wohinčeva predstaviti v svoji knjigi s suvereno izkušnostjo znanstvenika, ki povsem obvlada svojo snov. Mojstrsko je nakazala notranje in zunanje politične razmere v fašistični Italiji in vključila v ta okvir svojo pripoved o razvoju slovenske (in delno tudi hrvaške) manjšine na Primorskem, ne da bi pri tem zanemarila kak njegov pomemben aspekt. Z velikim posluhom tudi za notranjo ideološko in genera-

cijsko dinamiko primorskih Slovencev je avtorica prikazala večplastnost njihovega odnosa do fašizma: od Vilfanovega in Besednjakovega delovanja v Kongresu evropskih narodnosti, prek naporov goriškega nadškofa Sedeja in velikega dela duhovščine, da bi vsaj Cerkev ostala zatočišče sicer prepovedane slovenske besede, do revolucionarnega delovanja narodnjaške mladine in dilem znotraj komunističnih vrst, kakšen odnos zavzeti do nacionalnega vprašanja. Vse to bogatstvo razmer, razmišljanj in položajev je dr. Kacin-Wohinčeva znala strniti v vsklajeno pripoved, ki jo odlikuje med drugim velik smisel za mero ter objektivno presojanje ljudi in dogodkov.

Poleg te odlike je treba opozoriti še na množico novih informacij, ki nam jih avtorica ponuja v raznih poglavjih svoje knjige. Čeprav je bilo obdobje, ki je predmet njenega zanimanja, zaradi svojega dramatičnega naboja že pogosto obdelano v zgodovinski, poljudnoznanstveni in znanstveni literaturi, ga je dr. Milica Kacin-Wohinz še dodatno osvetlila in nam tako podala izčrpno in v interpretaciji razčlenjeno poročilo o času, katerega osrednji dogodek je proces proti članom organizacije TIGR in BORBA septembra 1930 ter usmrtitev Bidovca, Marušiča, Valenčiča in Miloša na bazovski gmajni.

Temeljnost historiografske obdelave in prepričljivost avtoričinega komentarja valorizira tudi formalna ubranost pripovedi, prefinjen smisel za oblikovne vrednote zgodovinskega pisanja, ki je še posebno pomemben, če naj pripoved preraste okvir stroke in postane sredstvo za oblikovanje narodovega zgodovinskega spomina. Na tem področju je dr. Milica Kacin-Wohinz brez dvoma dosegla visoke rezultate, saj je njeno knjigo Prvi fašizem v Evropi šteti med najboljše, kar je do sedaj dala slovenska zgodovinska znanost.

Jože Pirjevec

Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923, Dokumenti o oblikovanju federativnega nacionalnega programa KPJ. Zbral in uredil ter opombe napisal Jurij Perovšek v sodelovanju z Jankom Prunkom in Jankom Pleterskim. Uvodno študijo napisala Latinka Perović. Partizanska knjiga, Ljubljana, 1990, 436 str.

Komunistična stranka Jugoslavije je v prvih letih svojega obstoja zagovarjala unitarizem, to je nacionalno enotnost države. Le počasi in postopno so komunisti uvideli pomembnost narodnega vprašanja. Pobuda o nujnosti široke razprave o narodnem vprašanju v Jugoslaviji je bila sprejeta na II. državni konferenci KPJ, maja 1923. Že 31. maja so bili preko legalnega centralnega strankinega glasila vabljeni k razpravi vsi, ki »menijo, da imajo kaj povedati«. Latinka Perović je razpravo ocenila kot odprto in demokratično in v tem smislu neponovljivo. Danes ne moremo mimo dejstva, da obravnava istega vprašanja teče na tako tragičen način. Jasno je, da je bila razprava izpred 68 let vse prehitro pozabljena in upravičenost objave v zborniku toliko večja. Sicer je pa bila obravnava nacionalnega vprašanja leta 1923 že predmet številnih zgodovinsko-pisnih obravnav (med pisci le teh so tudi vsi trije uredniki zbornika) in tudi predmet doktorske disertacije, ki jo je Latinka Perović zagovarjala v Beogradu že leta